

19. YÜZYIL İSTANBUL MİNARELERİNİN KONUM, FORM, MALZEME VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ*

POSITION, FORM, MATERIAL AND ORNAMENTAL FEATURES OF THE 19TH CENTURY ISTANBUL MINARETS*

Zeynep ÖZKAN TEKNECİ**

Bozkurt ERSOY***

Öz

17. yüzyıl İstanbul minarelerinde, Klasik Dönem Osmanlı mimarisi özelliklerinin devam ettiği görülmektedir. 18. yüzyıla geldiğinde, Batılı üslupların etkisiyle minarelerin form ve süsleme özelliklerinde değişimler başlamıştır. 19. yüzyıl İstanbul minarelerinin ise dönemin değişen beğeni anlayışına paralel olarak ilk bakışta fark edilebilecek yeni bir tarza büründüğü görülür. Minareler, ince ve uzun mimarisiyle oldukça zayıf bir yapıya sahiptirler. Zaman içerisinde çeşitli sebeplerle kısmen ya da tamamen yıkılan minarelerin, bazen özgün şekliyle bazen ise içinde bulunulan dönemin üslubuna göre yenilendiği görülmektedir. Bu durum minarelerin tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, 19. yüzyıl minarelerinin genel özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, sadece 19. yüzyılda inşa edilmiş camilerin minareleri ele alınmıştır. 19. yüzyıl İstanbul minarelerinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, hünkar kasıyla bir bütünlük içinde inşa edilmiş olmalarıdır. Kaideler uzamış, kimi zaman beden duvarı içinde eriyerek, yapı cephesinin bir parçası gibi düzenlenmiştir. Daha çok bir süsleme unsuru haline dönüşmüş olan bilezikli ve soğanvari formlu pabuçlar, 19. yüzyıla özgüdür. Minare gövdeleri uzamış ve incelmıştır. Şerefe, bu dönem minarelerinde en çok değişimin olduğu mimari elemanlardan biridir. Şerefe altlığında, 18. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkan, iç bükey ve dış bükey silmelerden oluşan bilezikli geçişler bu dönemde de kullanılmıştır. Bununla birlikte, şerefe altlığının adeta korint başlığa benzer bir düzenlemeye sahip olduğu örnekler, 19. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Bir grup örnek ise İran minarelerini hatırlatır nitelikteki galerili şerefesiyle dikkat çeker. Minarelerin petek bölümleri, gövde de olduğu gibi inceliş uzamıştır. Farklı formlardaki taş külah inşası, yine bu döneme özgü bir özelliktir. Alemler, form ve süsleme özellikleri açısından Batılı üslupların etkisiyle şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Batılılaşma Dönemi, Osmanlı Mimarisi, 19. Yüzyıl, İstanbul, Minare.*

* Bu makale, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda 2018 yılında Prof. Dr. Bozkurt ERSOY danışmanlığında tamamlanan "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisinde İstanbul Minareleri (1703-1922)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* This article was produced from the master thesis titled "Istanbul Minarets in the Westernization Period Ottoman Architecture (1703-1922)" completed in 2018 under the supervision of Prof. Dr. Bozkurt ERSOY in Ege University - Institute of Social Sciences - Department of Art History.

** Arş. Gör. Doktorant, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İzmir.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7394-3542> ♦ E-mail: ozkan.zeynep@gmail.com

*** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi, İzmir.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1325-1330> ♦ E-mail: ersoybozkurt@gmail.com

Abstract

In the minarets of Istanbul, it is seen that the features of Classical Ottoman architecture continued in the 17th century. By the 18th century, changes began in the form and ornamentation of minarets with the influence of Western styles. It is seen that the 19th century Istanbul minarets took on a new style that could be noticed at first glance with the changing taste of the period.

Minarets have a very fragile structure with their tall and slender architecture. It is seen that the minarets, which were partially or completely destroyed over time for various reasons, were renovated sometimes in their original form and sometimes according to the style of the current period. This makes it difficult to date minarets. In this study, the minarets of the 19th century Istanbul mosques will be evaluated in the context of their general characteristics. It is seen that the minarets have specific features of this century. It is thought that understanding these features will help to determine and date the original structure of the minarets.

One of the most notable features of the 19th century Istanbul minarets is that they were built in unity with the Sultan's pavilion. The pulpit is elongated, sometimes melted into the building and arranged like a part of the facade of the building. Transition segments with bracelets and onion-like forms, which have become more of an ornamental element, are unique to this period. In fact, some minarets do not have a transition segment. In these examples, the minaret rises with the body from the roof level of the building. Minaret bodies are tall and slender. Balcony is one of the architectural elements with the most changes in the minarets of this period. The use of bracelets consisting of concave-convex moldings seen in the 18th century under the balconies of minarets continues in this century as well. However, the support of the balcony with consoles is a new feature of the 19th century minarets. Some examples, such as the Emirgan Mosque, Ortaköy Mosque, Hırka-i Şerif Mosque, Dolmabahçe Mosque and Hasan Paşa Mosque minarets, which the balconies are supported by consoles, draw attention with their appearance reminiscent of Corinthian capitals. Another practice encountered in a limited number of examples in this century is the construction of gallery-type balconies with a lead-covered wooden roof. This type of balconies seen in the minarets of Küçük Mecidiye Mosque, Sadabad Mosque, Hacı Küçük Mosque and Üryanizade Mosque indicate the second half of the 19th century. Another feature of the minarets of this century is the construction of stone spire. Stone spire appears especially in minarets built in the second half of the 19th century or renovated during this period.

The 19th century Istanbul minarets have a very rich repertoire in terms of ornamental features. In minarets; in addition to floral and geometric motifs, the use of motifs of ancient origin is common. Apart from this, the gothic decoration elements that we encounter in the minarets with a gallery-type balcony are remarkable.

Keywords: *Westernization Period, Ottoman Architecture, 19th Century, Istanbul, Minaret.*

GİRİŞ

18. yüzyılda Osmanlı mimarisi, Batılı unsurların etkisiyle yeni bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu unsurların mimariye girişi, Osmanlı'nın politik ilişkilerinin bir sonucudur. Batılı devletler zayıflayan Osmanlı Devleti'nden yararlanmayı; Osmanlı topraklarında ekonomik, siyasi, askeri menfaatler elde etmeyi amaçlarken, Osmanlı da Batı'nın bilgi ve tekniklerinden faydalanmaya çalışmıştır¹. Yurtdışından getirilen uzman, mühendis ve sanatkarlar Osmanlı mimarisinde etkin rol almaya başlamıştır². Batı'dan örnek alınan yeni yapı türlerinin, mimari süsleme öğelerini de beraberinde getirdiği ve bunun neticesinde Avrupa etkili mimari akımların kronolojik bir sıra ile Osmanlı mimarisini etkilediği görülmektedir³. Batılılaşma Dönemi Osmanlı mimarisi; Barok, Rokoko, Ampir, Art Nouveau ve Oryantalizm gibi çeşitli üslupların etkisinde şekillenmeye başlamıştır⁴. Bu mimari değişime paralel olarak, 18. yüzyıldan itibaren minarelerde de Batılı üslupların etkileri hissedilir. Özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde, bu üsluplar daha çok eklektik bir anlayış içerisinde İstanbul minarelerinde uygulama alanı bulmuştur⁵.

Minareler, cami mimarisinin en zayıf yapı elemanlarından. Birçoğu zaman içerisinde yıkılıp yeniden yapılmış ya da çeşitli onarımlar geçirerek özgün şeklini kaybetmiştir. İnce ve yüksek yapısı, minarelerin özellikle deprem ve fırtına gibi doğal afetlerden olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte teknik bir zorunluluk olmadığı halde, minarelerin yıkılıp daha ince ve uzun olmak üzere yeniden inşa edildiği örnekler de rastlanmaktadır. 19. yüzyıl minareleri bağlamında bakıldığında, bu yüzyıldan önce inşa edilmiş olan bazı minarelerin, 19. yüzyılda kısmen ya da tamamen yenilendiği görülmektedir. Bunun örneklerinden biri, 18. yüzyılda inşa edilmiş olan Nuruosmaniye Camisi'nin minareleridir. Nuruosmaniye Camisi minarelerinin onarımıyla ilgili, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan 1890 tarihli bir belge önem arz etmektedir. Belgeyi bize aktaran F. Köse, fırtına sırasında zarar gören minare külahını yeni bir tarzda inşa etmek üzere, üç çeşit külah tasarımının resmedildiğini ve üçüncü tasarımın uygulanmasına karar verildiğini söyler⁶. Minarelerin eski gravür ve fotoğraflarında gördüğümüz; üzeri kurşun kaplı, ahşap konstrüksiyonlu ve konik formu orijinal külahı, bu tarihte taş külah şeklini alarak yenilenmiş olmalıdır. Nuruosmaniye Camisi örneğinde olduğu gibi, 19. yüzyılda kısmen yenilenen bazı minareler, şerefe, petek veya külah özellikleri açısından dönemin özelliklerini taşımakla birlikte tamamen bu devrin ürünü değillerdir. Bu yüzden daha erken bir tarihte inşa edilmiş olup sonradan onarım görmüş örnekler kapsam dışında tutularak, sadece 19. yüzyılda inşa edilmiş camilerin minareleri ele alınmıştır⁷ (**Şek. 1.**).

1 Cezar, 1971, 7.

2 Kuban, 1954, 22; Arel 1975, 13.

3 Kuyulu, 1992, 48.

4 19. yüzyılda Osmanlı mimarisinin gelişimi hakkında detaylı bilgi için bk. Kuyulu, 1992.

5 Eyice, 1963, 63.

6 Köse, 2012, 34. Ayrıca bu belge için bk. BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ..ŞD.. (İrade Şura-yı Devlet), 99-5883.

7 19. yüzyıla tarihlenen pek çok sayıda cami olmakla birlikte dönemin minarelerinin taşıdığı genel

19. yüzyıl İstanbul minarelerindeki değişimler, hem konum ve form hem de malzeme ve süsleme özelliklerinde kendini göstermiştir. Minareler bu dönemde özellikle, daha uzun ve zarif görünüşleriyle dikkat çeker. 19. yüzyıl minarelerine dair bazı toplam yükseklik bilgilerine göre; Büyük Selimiye Camisi'nin minaresi 41,52 m., Emirgan Camisi'nin minaresi 43,14 m., Küçük Mecidiye Camisi'nin minaresi 35,87 m., Dolmabahçe Camisi'nin minaresi 57,38 m., Ortaköy Camisi'nin minaresi 48,55 m., Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minaresi 39,33 m., Ertuğrul Tekke Camisi'nin minaresi 22,76 metredir⁸. 19. yüzyıl minarelerinin karakteristik özellikleri daha çok pabuç, şerefe ve külah bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Minare bölümlerinin bu özellikleri, form özellikleri başlığı altında detaylı olarak ele alınacaktır.

Minarelerin İnşa Tarihi ve Geçirdiği Onarımlar

Çalışma kapsamında incelenen minarelerin çoğunun, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında çeşitli onarımlar geçirdiği dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl camilerinden, 1804 tarihli **Büyük Selimiye Camisi**'nin⁹ inşası tamamlandıktan sonra, kalın olduğu düşünülen minareleri dıştan yontularak inceltilmiştir. 1823 yılına gelindiğinde şiddetli bir fırtına sonucu, biri tamamen diğeri kısmen yıkılan minareler, yeniden inşa edilmiştir¹⁰. 1864 yılında ise yıldırım sebebiyle zarar gören minarelerin onarım geçirdiği bilinmektedir¹¹. Özgünde konik forma sahip, üzeri kurşun kaplı ahşap külahlar, bu onarımlar sırasında konik formlu taş külah şeklini almıştır. 1826 yılında tamamlanan **Nusretiye Camisi**'nin¹² yapıyla beraber inşa edilen minareleri, asılan mahyaların kubbenin yüksekliği sebebiyle gözükmemesi üzerine, 1826 yılında alt şerefeye kadar yıkılarak daha yüksek bir şekilde yeniden inşa edilmiştir¹³. 1838 yılında günümüzdeki şekliyle inşa edilen **Emirgan Camisi**'nin¹⁴ yine bu tarihte yapıldığı düşünülen minaresi, 19. yüzyıl minarelerinin özelliklerini yansıtan bir örnektir. **Asariye Camisi** 1839 yılında inşa edilmiştir¹⁵. Arşiv belgelerine göre, 1892 yılında cami ve minaresi tamire muhtaç durumdadır¹⁶. 1894 yılına gelindiğinde, yapının hala tamir edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır¹⁷. Minare, bu yıldan sonraki bir dönemde geçirdiği onarımla günümüzdeki şekline kavuşmuş olmalıdır. **Küçük Mecidiye Camisi**'nin minaresi, yapıyla birlikte 1848

özellikleri ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmada 22 cami örneği incelenmiştir.

8 Kuşüzümü, 2010a, 28, 30.

9 Arseven, 1955, 418.

10 Eyice, 1963, 66.

11 BOA, İ..MVL. (İrade Meclis-i Vala), 522-23463.

12 Kuban, 2007, 631.

13 Eyice, 1963, 67; Tuğlacı, 1981, 29.

14 Demirsar, 1994, 169.

15 Öz, 1965, 41.

16 BOA, İ..ŞD.. 116-6968.

17 BOA, İ..EV.. (İrade Evkaf), 7-47.

yılında inşa edilmiştir¹⁸. Eski fotoğraflarda, minare şerefesinin üstünün açık olduğu ve konik formlu, üzeri kurşun kaplı ahşap bir külahla sonlandığı görülmektedir¹⁹. Cami ve minaresi inşa tarihinden yaklaşık 26 yıl sonra büyük bir onarım geçirmiştir. Bu onarım sırasında yeni tarzda inşa edilmesi planlanan minare; galerili şerefesi ve taş külahıyla günümüzdeki şeklini almıştır²⁰. **Hırka-i Şerif Camisi** 1848- 1851 yıllarında yeniden inşa edilmiştir²¹. Camiyle birlikte yenilenen minareler, yıllar içerisinde birçok kez onarım geçirmiştir²². Bu onarımlar dışında, minarelerin 1894 yılındaki İstanbul depreminde²³ ve 1907 yılındaki şiddetli bir fırtınada olmak üzere iki kere yıkılarak yeniden inşa edildiği bilinmektedir²⁴. Eski fotoğraflarda, 19. yüzyıl ortalarında minarenin silindirik formlu bir gövdeye sahip olduğu ve peteğinin yivlerle düzenlendiği, şerefelerinin ise dairesel formda olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl sonu veya 20. yüzyıl başındaki bu yenilemelerle minare günümüzdeki şeklini almış olmalıdır. 19. yüzyılda inşa edilen **Keçecizade Fuad Paşa Camisi'nin** minaresi, 1894 yılındaki şiddetli bir deprem sırasında yıkılmıştır²⁵. Minare bu tarihten sonra yeniden inşa edilmiştir. S. Eyice, 1963 tarihindeki bir yazısında, bugün sade görünümde olan petek kısmının orijinalde yoğun bir süslemeye sahip olduğunu dile getirir. Aynı yazıda minarenin süslü taşlarının avluda durduğunu söylemesi²⁶, bu tarihte minarenin onarım geçirerek günümüzdeki şeklini aldığını düşündürmektedir. Eyice'nin dediğini destekler nitelikte eski bir fotoğrafta, Keçecizade Fuad Paşa Camisi'nin minare peteğinin çifte pilasterlerle bölümlere ayrıldığı ve her bölümün at nalı kemer formunda yüzeysel nişlerle düzenlendiği görülmektedir. Bu petek düzeni, Altunizade Camisi'nin minaresiyle benzerlik göstermektedir. Günümüzde minarenin petek kısmı silindirik formda ve süslemesizdir. Onarım öncesindeki konik formlu taş külah ise yine konik formlu olmak üzere ahşap malzemeyle inşa edilmiş ve üzeri kurşun kaplanmıştır. **Dolmabahçe Camisi**, 1852-53 yıllarında inşa edilmiştir²⁷. Minareler yıllar içerisinde çeşitli onarımlar geçirmiştir. 1894 depreminde minarelerin hasar gördüğü bilinmektedir²⁸. Caminin batı cephesinin kuzeyinde yer alan minaresinin, 1896 ve 1908 yıllarında yeniden tamire muhtaç olduğu anlaşılmaktadır²⁹. 1905 yılında ise minare külahları, şiddetli bir rüzgar

18 Caminin inşa tarihi için bk. Öz, 1965, 46; Batur, S. 1994a, 314.

19 Deniz, 2017, 59.

20 Deniz, 2017, 65, 68.

21 Öz, 1962, 71; Can ve Şahin, 2015, 19.

22 Minarelerin; 1874 tarihindeki onarımı için bk. BOA. İ..DH.. (İrade Dâhiliye), 689-48077; 1901 tarihindeki onarımı için bk. BOA. İ..EV.. 27-4; 1908 tarihindeki onarımı için bk. BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet), 189-4.

23 Ürekli, 2000, 46.

24 BOA. ŞD. 181-25.

25 Cezar, 1963, 392; Ürekli, 2000, 47.

26 Eyice, 1963, 73.

27 Arseven, 1955, 421; Öz, 1965, 20; Aslanapa, 2004, 529.

28 Ürekli, 2000, 47.

29 1896 tarihli belge için bk. BOA, İ..EV.. 13-16; 1908 tarihli belge için bk. BOA, ŞD. 189-55.

sebebiyle zarar görmüştür³⁰. Bu onarımlar sırasında minarelerin özgün şekli korunmuştur. **Ortaköy Camisi**'nin inşa tarihi 1854'tür³¹. Cami ve minareler zaman içerisinde birçok onarım geçirmiştir. 1884 yılında, camide çıkan bir yangında minare külahları zarar görmüştür³². Yangın sonrasındaki onarımda, özgünde ahşap olan külahların yerini taş külahlar almış olmalıdır. 1894 depreminde tekrar hasar gören minarelerin, şerefelerinden itibaren üst kısmı yıkılmıştır³³. 1907 tarihli bir belgeden minarelerin harap durumda olduğu ve kaidesinden itibaren yeniden inşa edilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır³⁴. Bu tarihten sonraki bir başka belgeye göre ise minareler 1911 yılında yenilenmiştir³⁵. 1862-63 yılında yeniden inşa edilmiş olan **Sadabad Camisi**'nin³⁶ minaresinin de bu tarihte inşa edildiği düşünülmektedir. 19. ve 20. yüzyılda birçok kez onarım geçiren minare, 1865 tarihli bir belgeye göre tamire muhtaç durumdadır³⁷. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, 1904, 1939, 1981, 1997-98 yıllarında çeşitli onarımlar geçirmiştir³⁸. **Altunizade Camisi**'nin minaresi, yapının inşa tarihi olan 1865-66³⁹ ile tarihlenmektedir. Geçirdiği onarımlarla ilgili bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, minarenin 19. yüzyıl özelliklerini taşıdığı görülmektedir. **Mercan Ali Paşa Camisi**, 1869'da yeniden inşa edilmiştir⁴⁰. Yapı büyük Mercan yangınında yanmış, uzun süre harap durumda kalmış, 1949-53 yıllarında restorasyon geçirmiştir⁴¹. Bu restorasyon sırasında minare de onarım görmüş olmalıdır. 1869-71 tarihli **Pertevniyal Valide Sultan Camisi**'nin⁴² yapıyla birlikte inşa edilen minareleri, 1894 depreminde zarar görmüş ve onarılmıştır⁴³. Yapının 1985-1995 yıllarında da çeşitli onarımlar geçirdiği bilinmektedir. 1989 yılında batıda yer alan minare, kaideden itibaren yeniden inşa edilmiştir⁴⁴. Bu yeniden inşa sırasında, minarenin özgün haline sadık kalındığı anlaşılmaktadır. **Hacı Küçük Camisi**'nin minaresi, yapının yeniden inşa edildiği 1872⁴⁵ yılına tarihlenmektedir. 19. yüzyıl camilerinden bir diğeri olan **Ertuğrul Tekke Camisi**, 1886-87 tarihinde inşa edilmiştir. Minare, yapıya 1905 yılından önce

30 BOA, İ.EV.. 38-12.

31 Öz, 1965, 51; Çelik, 2000, 33.

32 BOA. İ.ŞD.. 67-3920.

33 Eyice, 1963, 68; Ürekli, 2000, 47. Ayrıca bk. BOA. Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat), 99-65.

34 BOA. BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası), 3134-234994.

35 BOA. BEO. 3968-297570.

36 Eyice, 1993, 178.

37 BOA, MVL. (Meclis-i Vala), 1031-28.

38 Tunç, 2011, 28-29.

39 Eyice, 1963, 73.

40 Öz, 1962, 18; Eminönü Camileri, 1987, 18.

41 Eminönü Camileri, 1987, 18.

42 Tuğlacı, 1981, 233; Batur, A. 1994, 360.

43 Ürekli, 2000, 47.

44 Verdön ve Ersen, 2009, 4.

45 Ayvansarayi, 1987, 15; Ayverdi, 1989, 442.

olmak üzere, sonradan eklenmiştir⁴⁶. 19. yüzyıl minarelerinin özelliklerini taşıyan bir örnektir. **Yıldız Hamidiye Camisi**'nin minaresi 1885-86⁴⁷ yıllarında yapıyla birlikte inşa edilmiştir. Zaman içerisinde çeşitli onarımlar geçiren minarenin özgün şeklini koruduğu görülmektedir. İlk inşası 1559-60 tarihine uzanan **Cihangir Camisi**, 1719- 1874 yılları arasında geçirdiği yangınlarla harap olmuş, 1889-90 yılında bugünkü şekliyle yeniden inşa edilmiştir. Yapının batı cephesinin kuzey ucunda yer alan orijinal minaresi ise 1894 yılında yapılmıştır. Cami çift minareli olarak düşünülmüş ancak diğer minarenin sadece gövdesinin bir parçası inşa edilebilmiştir⁴⁸. Günümüzde, yapının doğu cephesinin kuzey ucunda yer alan diğer minaresi, 1981 yılında Vakıflar İdaresi tarafından orijinal minare örnek alınarak yapılmıştır⁴⁹. **Hamidiye Camisi (Büyükada Camisi)** 1892 tarihlidir⁵⁰. Caminin 1894 depreminde zarar gören minaresi yıkılarak yeniden inşa edilmiştir⁵¹. Bir diğer örnek olan ve 1893-94 yıllarında günümüzdeki şekliyle yenilenen **Teşvikiye Camisi**'nin, düz çatısının yerine yüksek bir kubbe inşa edilince, mevcut minare kubbeye göre oldukça kısa kaldığı için yıkılarak yenilenmiştir⁵². Caminin yeniden inşasıyla ilgili tahmini inşaat masraflarını gösteren 1892 tarihli bir belgeden, minare külahının taş malzemeli olarak günümüzdeki şekliyle inşa edilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır⁵³. **Galip Paşa Camisi** minaresinin geçirdiği onarımlarla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Minarenin, caminin inşa tarihi olan 1898⁵⁴ yılında yapıldığı düşünülmektedir. **Hasan Paşa Camisi**, 1899 yılında inşa edilmiştir⁵⁵. Eyice, minarenin 1961 yılında tamir edilmek üzere kaidesine kadar yıkılmış durumda olduğunu söylemektedir⁵⁶. Minare bu tarihten sonra 19. yüzyıl özelliklerine göre yeniden inşa edilmiş olmalıdır. **Üryanizade Camisi** 19. yüzyılda inşa edilmiştir⁵⁷. Caminin minaresi, bu yüzyılın özelliklerini yansıtan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konum Özellikleri

Minarelerin yapıya göre konumu, çeşitli dönemlerde, belirli kurallar çerçevesinde değişiklik göstermiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi minareleri; bir kule gibi yapıdan bağımsız, yapı cephesine bitişik, yapının beden duvarı üzerinde veya taçkapının bir ya da

46 Tanman, 1994, 196.

47 Batur, S. 1994b, 514.

48 .Eyice, 1963, 74; Öz, 1965, 16; Arlı, 1994, 431.

49 Arlı, 1994, 431.

50 Öz, 1965, 14; Ersöz, 2013, 8.

51 Ersöz, 2013, 17.

52 Akkaya, 2016, 57.

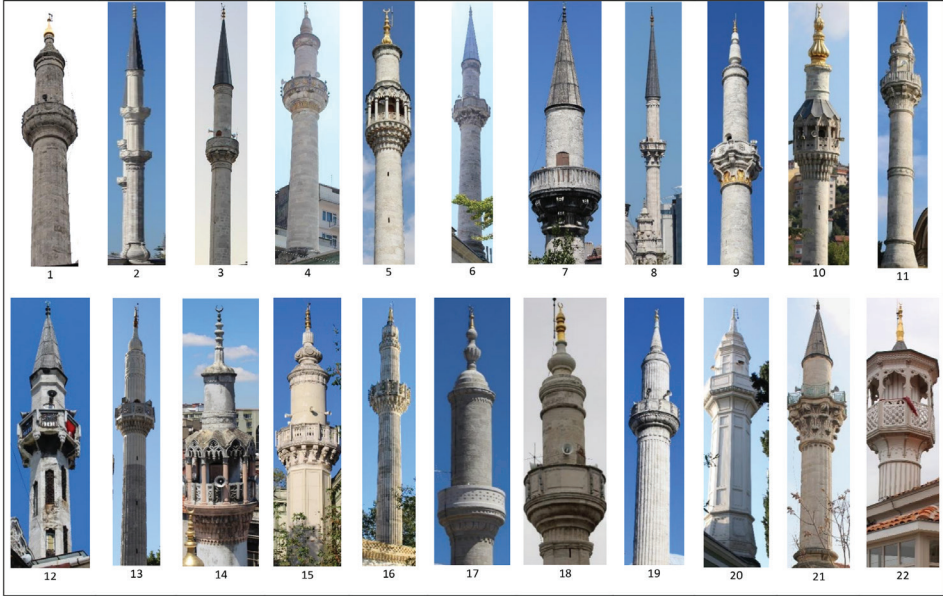
53 BOA. HH.d.. (Hazine-i Hassa Defterleri), 24449-11.

54 Eyice, 1963, 75; Öz, 1965, 26.

55 Doğan, 1997, 343.

56 Eyice, 1963, 75.

57 Erdoğan, 1994, 342.

Şek. 1. 19. Yüzyıl İstanbul Minarelerinden Örnekler

1.Büyük Selimiye Camisi 2.Nusretiye Camisi 3.Emirgan Camisi 4.Asariye Camisi 5.Küçük Mecidiye Camisi 6.Hırka-i Şerif Camisi 7.Keçecizade Fuat Paşa Camisi 8.Dolmabahçe Camisi 9.Ortaköy Camisi 10.Sadabad Camisi 11.Altunizade Camisi 12.Mercan Ali Paşa Camisi 13.Pertevniyal Valide Sultan Camisi 14.Hacı Küçük Camisi 15.Ertuğrul Tekke Camisi 16.Yıldız Hamidiye Camisi 17.Cihangir Camisi 18.Hamidiye Camisi (Büyükada Camisi) 19.Teşvikiye Camisi 20.Galip Paşa Camisi 21.Hasan Paşa Camisi 22.Üryanizade Camisi

iki yanında konumlandırılmıştır⁵⁸. Erken Osmanlı Dönemi'nde tek minareli camilerde, minareler daha çok giriş cephesinin batısında, daha nadir olarak ise doğusunda yer almaktadır. İki minareli camilerde ise Selçuklu'daki taçkapının iki yanına yerleştirilen minare uygulaması terkedilmiş ve minareler ana kütle için iki köşesine çekilmiştir⁵⁹. Minarenin cami girişinin doğu, batı veya her iki köşesinde yer alma uygulaması Edirne Üç Şerefeli Camisi (1437-47) ile ilk defa değişikliğe uğramıştır. Caminin dört minaresinin ikisi avlu, diğer ikisi cami kütle köşelerine yerleştirilmiştir. Klasik Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde, erken dönemden beri alışıldığı üzere, tek minareli örnekler genel özellik olarak harimin batı cephesinin kuzey ucunda yer almakta olup, yapı duvarına dıştan

58 Başar, 1997, 245-247. Anadolu Selçuklu cami ve medreselerinde minare konumları, özellikle taçkapının iki yanında yükselen kompozisyonuyla karakterizedir. Niğde Sungur Bey Camisi (1335), Konya Sahib Ata Camisi (1258), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271-72), Sivas Gök Medrese (1272) bu uygulamanın önemli örneklerindedir. Bk. Eyice 1979, 330.

59 Bursa Ulu Camisi (1399), Bursa Yıldırım Camisi (1400 öncesi), Edirne Eski Camisi (1414) ve Bursa Muradiye Camisi (1416) minareleri giriş cephesinin iki yanına yerleştirilen bu minarelere örnektir. Bk. Ülgen 1996, 237- 238.

bitişmekte veya son cemaat yerinin beden duvarı üzerine oturmaktadır⁶⁰. Bu dönemde minare sayısı arttıkça, uygulamalarda da farklılıklar görülmektedir. Minare sayısının iki olduğu örneklerde, minareler caminin her iki köşesinde; minare sayısının dörde çıktığı örneklerde ise minareler yapı kütesinin dört köşesinde bulunabilmektedir⁶¹.

Batılılaşma Dönemi İstanbul minareleri istisnai örnekler dışında her zaman yapıyla organik bir bağ içerisindedir. Minareler, kaide bölümleriyle yapıya dıştan bitişmekte ya da yapının beden duvarı üzerinde bazen bir pabuçla bağlanarak bazen ise pabuçsuz bir şekilde doğrudan gövdeyle yükselmektedir. Minarelerin yapıyla olan bu organik bağı önceki dönemlerde olduğu gibi caminin harimi ya da son cemaat yeriyle ilişkili olabilmektedir. 19. yüzyıl minarelerini konum açısından farklı kılan en dikkat çekici yenilik ise hünkar kasrıyla ilişkili oluşudur.

Harime göre konumlanan tek minareli camilerde, minare genel özellik olarak harimin batı cephesinin kuzey ucunda yer almaktadır. Bunun bir örneğini, Hamidiye Camisi'nin (Büyükkada Camisi) minaresinde görmekteyiz. İncelenen yapılar içerisinde, harimle ilişkili konumlanan çift minareli bir örneğe rastlanmamaktadır.

Son cemaat yeriyle ilişkili konumlanan tek minareli camilerde, minare son cemaat yerinin batı cephesinin kuzey ucunda yer almaktadır. Emirgan Camisi, Altunizade Camisi ve Keçecizade Fuad Paşa Camisi'nin minareleri bu şekilde konumlanan örneklerdir. Son cemaat yerine göre konumlanan çift minareli örneklerde ise minareler genelde Cihangir Camisi'nde olduğu gibi son cemaat yerinin doğu ve batı cephesinin kuzey ucunda yer almaktadır.

19. yüzyılda, minare konumlarının daha çok hünkar kasrıyla ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. 17. yüzyılda ilk örneklerini gördüğümüz, hünkar kasırlarının asıl gelişimi 19. yüzyılda olmuştur. Bu yüzyıl cami mimarisinde; son cemaat yeri, hünkar mahfili ve minareleri de içine alan hünkar kasırlarının gelişimi, Klasik Osmanlı Dönemi anlayışını tamamen ortadan kaldırmıştır⁶². Minareler yapının ana kütesinden koparak, hünkar kasrıyla bir bütünlük içinde inşa edilmeye başlanmıştır⁶³. Hünkar kasrıyla ilişkili olarak konumlanan minarelerde, konum açısından genel bir kural benimsenmemiştir. Hünkar kasrının yapının kuzey cephesinde yer aldığı örneklerden; Küçük Mecidiye Camisi'nin minaresi hünkar kasrının doğu cephesine, Sadabad Camisi'nin minaresi hünkar kasrının batı cephesine dıştan bitişmektedir. Yıldız Hamidiye Camisi'nin minaresi ise hünkar kasrının batı cephesinin kuzey ucunda yer almakta olup kasrın beden duvarı içerisinden yükselmektedir. Dönemin çift minareli camilerine baktığımızda, hünkar kasrının yapının

60 Ödekan, 1988, 526.

61 Ülgen, 1996, 237-238. Mimar Sinan'ın, İstanbul Şehzade Camisi'nde (1544-48) minareler avlu ile harimin birleştiği köşelerde konumlanmaktadır. Süleymaniye Camisi'nde (1550-57) sayısı dörde çıkan minareler, revaklı avlunun dört köşesine yerleştirilmiştir. Sinan'ın ustalık eseri olarak değerlendirilen Edirne Selimiye Camisi'nde ise (1569-75) minareler harim mekanının dört yanından yükselmektedir. Bk. Ödekan 1988, 526; Aslanapa 2004, 212, 235, 291.

62 Nar, 2001, 7.

63 Batur, S. 1970, 100.

kuzeyinde yer aldığı örneklerden; Nusretiye Camisi'nin minareleri hünkar kasrının doğu ve batısında, Hırka-i Şerif Camisi, Dolmabahçe Camisi ve Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minareleri ise hünkar kasrının doğu ve batı cephelerinin kuzey ucundadır. Ortaköy Camisi'nde minareler, kuzey cephede yer alan hünkar kasrının iç köşelerine yerleştirilmiştir. Bu örneklerdeki tüm minareler hünkar kasrı duvarı içerisinde yükselmektedir.

Ertuğrul Tekke Camisi'nin, yapının kuzey cephesinde yer alan selamlık ve kadınlar mahfili bölümünün batı cephesine dıştan bitişen minaresi, konumu açısından farklı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Form Özellikleri

Kaide: Minare kaidelerinin yapıyla olan ilişkisine kısaca bakıldığında; Selçuklu minarelerinin çoğunda kaidenin bina cephesinin bir parçasıymış gibi inşa edilerek, beden duvarları içinde gizlendiği görülmektedir. Bu dönem minareleri, binanın saçak seviyesinden itibaren doğrudan gövde ile yükselen bir görünüme sahiptir. Osmanlı mimarisinde de 15. yüzyıla kadar devam eden bu özellik, sonrasında terkedilerek kaideler genelde caminin beden duvarına kısmen yapışık veya tamamıyla ayrı bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır⁶⁴. Klasik Dönem minare kaideleri de genel olarak 15. yüzyıl özelliklerini sürdürür niteliktedir.

Batılılaşma Dönemi minare kaideleri yapıyla olan ilişkisine göre; yapıya kısmen bitişik ya da yapının beden duvarının kaide görevi gördüğü örnekler olarak karşımıza çıkar. 19. yüzyılda kaidenin yapıdan bağımsız olarak inşa edilmesi tercih edilen bir uygulama olmamıştır. Kaidelerin tek ya da çift cephesi ile yapıya dıştan bitişmesi, önceki dönem minarelerinde de sıklıkla karşılaştığımız bir özelliktir. Bu kaideler; Altunizade Camisi ve Cihangir Camisi minarelerinde olduğu gibi genelde dörtgen planlıdır. Yapıya kısmen bitişik bu örneklerde; minareye giriş çoğunlukla cami içerisinde sağlanmaktadır. Kaidenin dışa bakan cephesinde giriş açıklığının yer aldığı örnek sayısı azdır.

Yapının beden duvarının kaide görevi gördüğü örneklerde, kimi zaman yapı duvarı içerisinde zeminden itibaren yükselen müstakil bir kaide bulunmaz. Minare, yapının çatı seviyesinden gövdeyle yükselir. Yıldız Hamidiye Camisi ve Emirgan Camisi'nin minareleri bu tip kaidenin örnekleridir. Bu minarelerde giriş kapıları, genelde caminin üst katında yer alır ve minare merdivenleri de gövdeden itibaren başlar. Bazı örneklerde ise kaideler, yapı duvarı içinde kalmış olup cepheden algılanmamakla birlikte, yapı içerisinde zeminden itibaren yükselen bir temele sahiptir. Dolmabahçe Camisi, Teşvikiye Camisi, Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare kaideleri bu uygulamanın örnekleridir. Kaidelerin yapıya uygun şekilde silme veya nişlerle düzenlenerek cephede vurgulanması, dönemin yaygın bir uygulaması olarak karşımıza çıkar. Dolmabahçe Camisi ve Teşvikiye Camisi'nde örneğini gördüğümüz bu uygulamalarda kaidelerin, yapıda yer alan pencere ve kemer formuna uygun nişlerle düzenlendiği görülmektedir. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin, hünkar kasrı duvarıyla kaynaşan kaideleri de yine cephe süslemelerine uygun olmak üzere yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir.

64 Çetintaş, 1942, 58.

Pabuç: İlk kez Anadolu Selçuklu minarelerinde karşımıza çıkan bir mimari öğedir. Karahanlı ve Büyük Selçuklu Dönemi minarelerinin kaide ile gövdesinin eşit çapta olması, pabuç kullanımını gerektirmemiştir. Anadolu Selçuklu 'da ise kare veya poligonal kaide planından, silindirik formlu ve daha dar çaplı gövdeye geçiş, pabuç kullanımını zorunlu kılmıştır⁶⁵. Anadolu Selçuklu Dönemi minare pabuçları, prizmatik dörtgen veya prizmatik sekizgen formundadır. Erken Osmanlı Dönemi'nde dörtgen veya sekizgen bu prizmatik pabuçlar kullanılmamıştır. Bu dönem pabuçları, kaideden gövdeye doğru daralarak yükselen bir kuruluşa sahip olup yüzeysel ya da prizmatik üçgenlerin ters-düz yerleştirilmesiyle düzenlenmiştir. Prizmatik üçgenli pabuçlar, 15. yüzyılın ilk yarısında daha zarif bir hal alarak, Türk üçgeni olarak tabir edilen bir biçime dönüşmüştür⁶⁶. 16. ve 17. yüzyıl minarelerinde Türk üçgenli pabucun kullanımı devam etmiştir.

18. yüzyıl İstanbul minarelerinde, daha çok Klasik Osmanlı Dönemi'nde gördüğümüz Türk üçgenli pabuçlara benzer pabuç formunun yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu Türk üçgenleri, kimi zaman prizmatik Türk üçgenlerinden kimi zaman ise yüzeysel Türk üçgenlerinden meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra az sayıda örnekte, köşeleri üçgen pahlı ya da prizmatik sekizgen gibi farklı pabuç formlarıyla da karşılaşılmaktadır. 19. yüzyıl minare pabuçlarının karakteristik tipini ise silmelerle düzenlenen bilezikli pabuç ve soğanvari pabuç oluşturmaktadır. Hırka-i Şerif Camisi, Ortaköy Camisi, Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minare pabuçları, içbükey ve dışbükey silmelerin oluşturduğu bir ya da birden fazla bilezikten oluşmaktadır. Büyük Selimiye Camisi, Nusretiye Camisi ve Altunizade Camisi'nin minareleri ise soğanvari formlu pabuca sahip örneklerdendir. Dolmabahçe Camisi'nin alt kısmı sekizgen planlı, üst kısmı ise bileziklerden oluşan karma tipteki pabucu, ünik örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şek. 2).

Şek. 2. 19. Yüzyıl Minarelerinin Pabuç Özellikleri

Bu yüzyılda minare pabuçları, statik işlevden çok süsleme amacı taşımaktadır⁶⁷. Hatta bazı minarelerde pabuç bölümü bulunmamaktadır. Pabuç bölümü bulunmayan

65 Eyice, 1963, 34; Uysal, 1990, 514-515.

66 Uysal, 1990, 521.

67 Ülgen, 1996, 254.

örneklerde, Teşvikiye Camisi ve Yıldız Hamidiye Camisi'nde olduğu gibi, minareler genelde yapının çatı seviyesinden gövdeyle yükselmektedir.

Gövde: Minarenin en uzun bölümünü oluşturmaktadır. Form açısından Anadolu'da dört köşe planlı ve silindirik planlı olmak üzere iki ayrı gövde tipi görülmektedir. Suriye geleneğine bağlanan dört köşe gövdeye sahip minareler, Anadolu'da 16. yüzyıla kadar inşa edilmiştir. İkinci tip Türklerle Anadolu'ya girdiği kabul edilen ve Asya geleneğine bağlanan silindirik formdaki minarelerdir. Bu minareler hem Selçuklu hem Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiştir⁶⁸. 13. yüzyılda; Antalya Yivli Minare, Konya İnce Minareli Medrese, Konya Sahip Ata Camisi, Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese gibi yapıların minareleri silindirik gövdeli minarelerin bir varyasyonu olan yivli minare geleneğini yansıtmaktadır. Anadolu Selçuklu devrinde görülen yivli gövde formunun yanı sıra minare gövdesinin dikey, kırık zikzaklarla veya burmalarla düzenlenmesi ilk olarak Osmanlı devrinde karşımıza çıkmaktadır⁶⁹. Klasik Dönem'de silindirik formun yanı sıra, silindirik gövdeli minare yüzeylerinin pahlanarak çokgen forma dönüştürüldüğü örnekler de görülmektedir. Bu gövdeler süsleme açısından oldukça sadedir⁷⁰. Yüzeyi pahlanarak on iki, on dört, on altı ya da on sekiz kenarlı çokgen forma dönüştürülen bu gövdeler, 18. yüzyıl minarelerinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyılın incelik uzamış gövdeleri ise daha çok silindirik formuyla karakterizedir. Silindirik gövdeler yivsiz ya da Büyük Selimiye Camisi, Nusretiye Camisi, Dolmabahçe Camisi'nde olduğu gibi yivli formda olabilmektedir. Bu dönem minarelerinde çokgen gövde formu nadirdir. Bu formdaki gövdeler genelde sekizgendir. Mercan Ali Paşa Camisi, Ertuğrul Tekke Camisi ve Galip Paşa Camisi minare gövdeleri sekizgen formlu gövdeye sahip bu örnekler arasında yer alır.

Şerefe: Minareler Batılılaşma Dönemi öncesinde, özellikle birden fazla şerefe uygulamasıyla dikkat çekmektedir. Anadolu Türk mimarisinde çift şerefe uygulamasının, ilk örneğini 13. yüzyıla tarihlenen Konya İnce Minareli Medrese'nin minaresinde görmekteyiz⁷¹. Erken dönem Osmanlı minarelerinden Edirne Eski Camisi'nin kuzeybatı minaresi ve Edirne Üç Şerefeli Camisi'nin doğusundaki minaresi de çift şerefelidir. Caminin batı cephesinde ise camiye adını da veren üç şerefeli minare yer almaktadır⁷². Edirne Üç Şerefeli Camisi'nden sonra bir süre daha tek şerefe uygulaması devam etmekle birlikte, Klasik Dönem'de yeniden birden fazla şerefe uygulamasına geçildiği⁷³; özellikle Sinan Devri'nden itibaren şerefe sayısının arttığı görülmektedir. Sultanahmet Camisi altı minare ve on altı şerefesi ile dikkat çeken bir örnektir. Yapının köşelerinde her biri üçer şerefeli dört minare, avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde ise ikişer şerefeli iki

68 Eyice, 1979, 329-330.

69 Uysal, 1990, 513, 526.

70 Ödekan, 1988, 527.

71 Ülgen, 1995, 5-6.

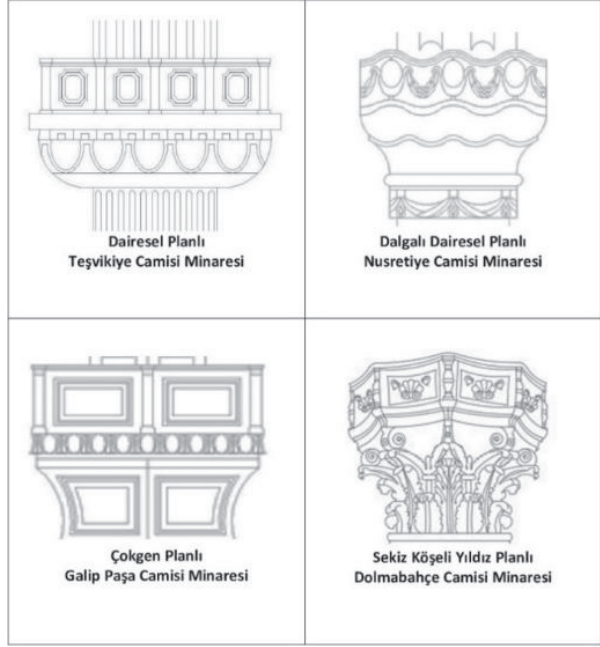
72 Uysal, 1990, 528- 529.

73 Ülgen, 1996, 237.

minare yer almaktadır⁷⁴. Batılılaşma Dönemi minarelerinde ise çift şerefe inşası yaygın değildir. Nusretiye Camisi gibi az sayıda örnekte çift şerefe uygulaması görülmektedir.

Minarelerin şerefe planları, şerefe tabanının formuna göre şekillenmektedir. 19. yüzyıl minare şerefeleri, önceki dönemlerde olduğu gibi çoğunlukla dairesel ya da çokgen planlıdır. Teşvikiye Camisi ve Sadabad Camisi'nin minareleri dairesel şerefe planının örneklerindedir. 19. yüzyılda bu dairesel planın içbükey ve dışbükey kıvrımlarla düzenlenerek, dalgalı bir form kazandığı şerefe planlarıyla karşılaşılmaktadır. Nusretiye Camisi ve Altunizade Camisi'nin minare şerefeleri dalgalı hatların oluşturduğu dairesel plana sahip şerefelere örnek teşkil etmektedir. Dönemin çokgen planlı şerefeleri ise altı, sekiz, on iki, on altı veya on sekiz kenarlı olabilmektedir. Galip Paşa Camisi'nin sekizgen formlu şerefesi, çokgen planın bir örneğidir. Yine 19. yüzyıl özelliği olarak bahsedebileceğimiz ve çokgen planın varyasyonu olan bir diğer şerefe planı; Hırka-i Şerif Camisi, Dolmabağçe Camisi, Ortaköy Camisi, Hasan Paşa Camisi minarelerinde gördüğümüz, içbükey kıvrımların oluşturduğu sekiz köşeli yıldız planıdır⁷⁵ (Şek. 3).

Minarelerin şerefe altlığı, 18. yüzyıldan itibaren farklı düzenlemelerle dikkat çeker. Bu dönemde gövdeden şerefeye geçiş, daha çok silmelerden oluşan bileziklerle sağlanmıştır. Ayrıca Klasik Dönem'e benzer şekilde mukarnas uygulamalarının devam ettiği örnekler de görülmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde şerefe altlığında bilezik kullanımı devam etmiştir. Büyük Selimiye Camisi, Nusretiye Camisi, Teşvikiye Camisi'nin minarelerinde bu düzenlemenin örnekleri görülmektedir. 19. yüzyılda şerefe altlığında mukarnas kullanımına yer verilmemekle birlikte, Küçük Mecidiye Camisi ve Sadabad Camisi'nin minare şerefelerinde karşımıza çıkan sarkıtlı düzenleme, mukarnası

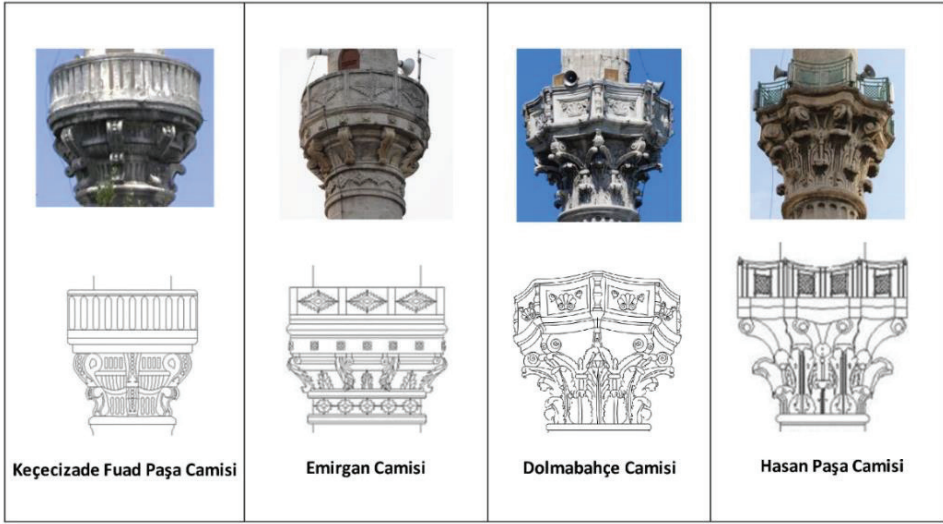

Şek. 3: Minare Planlarının Şerefe Cephesine Yansıması

74 Eyice, 1979, 333, 334.

75 Bu örnekler çokgen formlu şerefelerin bir varyasyonudur. Ancak iç bükey kenarları ve sekiz köşesiyle bir yıldız benzeyen şerefeler, çokgen formlu örneklerden ayrılarak sekiz köşeli yıldız planlı şerefeler olarak adlandırılmıştır.

anımsatan görünümüyle dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl minarelerine özgü bir başka uygulama, şerefe altlığında konsol kullanımınıdır. Gövdeden şerefeye geçişin konsollarla sağlandığı örneklerden; Ertuğrul Tekke Camisi'nin minaresinde bu konsollar oldukça sade bir görünüme sahipken, Keçecizade Camisi, Emirgan Camisi, Ortaköy Camisi minarelerinin konsollu şerefe altlıkları akant yaprakları, inci dizileri gibi çeşitli antik motiflerle süslüdür. Emirgan Camisi, Ortaköy Camisi, Hırka-i Şerif Camisi, Dolmabahçe Camisi, Hasan Paşa Camisi minare şerefelerinin oldukça süslü konsollu geçişleri, adeta korint sütun başlığını andıran görünümleriyle dikkat çekmektedir⁷⁶ (Şek. 4).

Şek. 4. Konsollu Şerefe Altlığına Sahip Minare Örnekleri

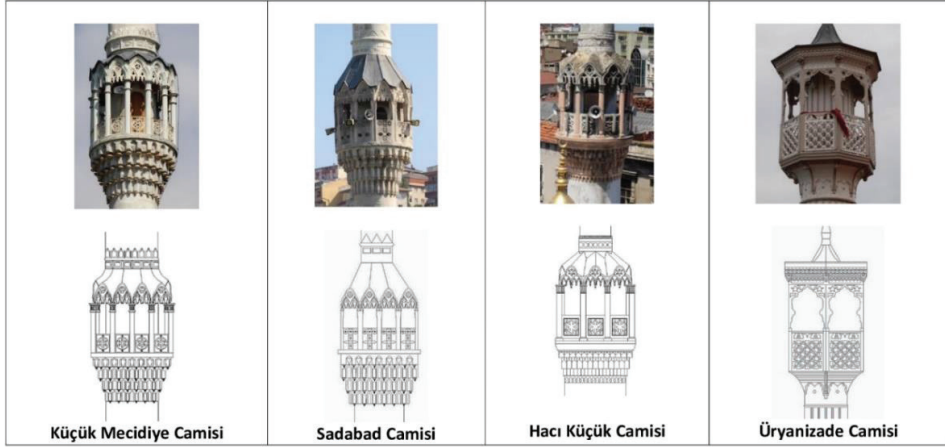
Şerefeyi oluşturan bir başka önemli unsur korkuluktur. Korkuluklar form açısından şerefe planına göre şekillenmektedir. 19. yüzyıl minare şerefelerinin korkulukları genelde taş malzemelidir. Bu dönem korkuluk süslemelerinde şal motifi ve içi boş bırakılmış panoların kullanımı oldukça yaygındır.

19. yüzyıl İstanbul minare şerefelerinin bir kısmının, gotik üsluplu kemerlerle birbirine bağlanan ince sütunlu bir galeriyle çevrili olması dikkat çekicidir. Üstü örtülü bu şerefeler İran minarelerini hatırlatmaktadır⁷⁷. Bu yüzyıla tarihlenen; Küçük Mecidiye

76 Eyice,1979,334.

77 Eyice, 1953, 257. Üstü örtülü şerefeye sahip minarelerin, Anadolu Türk mimarisindeki örnekleri yoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu minarelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bk. Özgür Yıldız, 2016, 95. Bu uygulama Zengi, Eyyübi, Memlük yoluyla Anadolu'ya taşınmış olan Güneyli etkilerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bk. Özgür Yıldız, 2016, s. 88. İstanbul Batılılaşma Dönemi minarelerinde karşımıza çıkan üstü örtülü ve galerili şerefe inşasını, bu erken örneklerle ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, 19. yüzyıl minare şerefelerinin, Batılı form ve süsleme özelliklerinin etkisiyle şekillenen farklı bir üsluba sahip olduğu görülmektedir.

Camisi, Sadabad Camisi, Hacı Küçük Camisi, Üryanizade Camisi minarelerinin şerefeleri galerili tipte şerefeye sahip örneklerden bazılarıdır (Şek. 5). Bu şerife tipinin Anadolu'daki benzer bir örneği Konya Aziziye Camisi (19. yüzyıl) minaresidir⁷⁸.

Şek. 5. Galerili Şerefeye Sahip Minareler

Petek: Form olarak genelde minare gövdesinin özelliklerini sürdürmektedir. Anadolu Selçuklu minarelerinde, petekle gövdenin çap farkı daha belirgindir. Gövde oldukça kalın, petek ise gövdeye göre daha dar bir şekilde yükselmektedir. Osmanlı mimarisinde, özellikle 15. yüzyıl itibarıyla bu belirgin fark kaybolmuş, gövde ve petek çapı arasında daha uyumlu bir denge yakalanmıştır. Petek bölümü gövdeye göre daha dar çaplı ve iç doluluk oranı daha boşluklu olduğu için statik açıdan her zaman daha zayıftır. Genelde sağlamlığının artırılması amacıyla petek bölümünde, minare merdivenleri 7-8 basamak kadar devam ettirilmiştir⁷⁹. Peteğin kible yönüne bakan cephesinde, minare şerefesine çıkışı sağlayan bir kapı yer almaktadır.

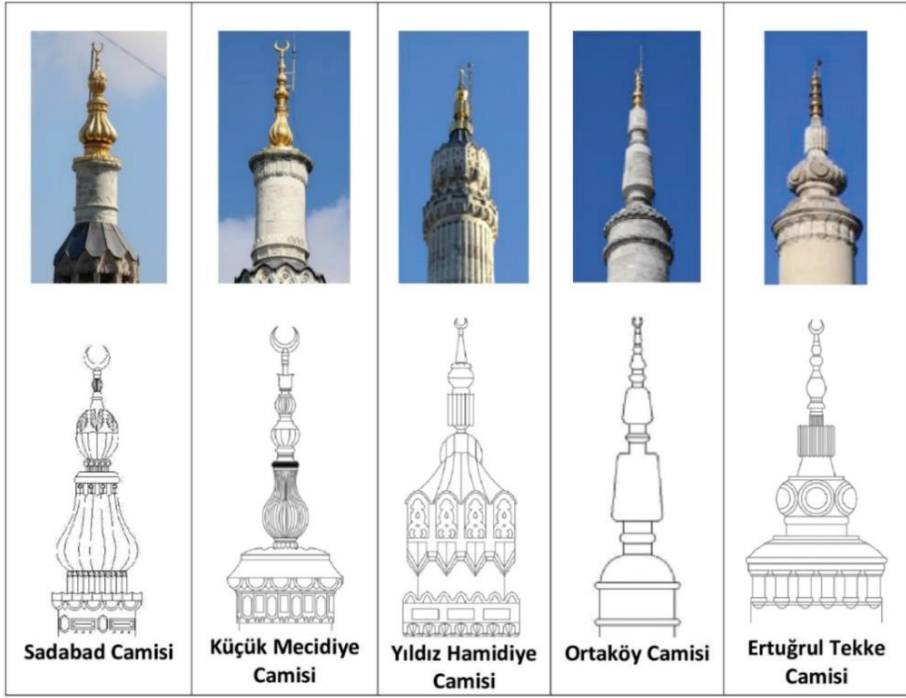
19. yüzyılda önceki dönemlere göre daha uzun ve ince inşa edilmiş olan petek bölümü, gövde özelliklerine paralel olarak; silindirik ya da çokgen formu örnekler olarak karşımıza çıkar. Mercan Ali Paşa Camisi ve Galip Paşa Camisi minarelerinin sekizgen petekleri çokgen formun istisnai örneklerini teşkil etmektedir. Bu yüzyıl minare petekleri çoğunlukla silindirik formudur. Bazı örneklerde silindirik petek bölümünün yivlerle düzenlendiği görülmektedir. Peteği yivli olan bu minarelerin gövdelerinin de yivli olduğu dikkat çeker. Büyük Selimiye Camisi, Nusretiye Camisi, Dolmabahçe Camisi, Teşvikiye Camisi ve Yıldız Hamidiye Camisi minareleri yivlerle düzenlenen peteğe sahip minare örneklerindedir. Pertevniyal Valide Sultan Camisi minarelerinin Peteği diğer örneklerden farklı olarak, yarıya kadar yivli olup üst kısmı bitkisel ve geometrik motiflerle süslüdür.

78 Eyice, 1979, 334.

79 Başar, 1997, 18; Kuşüzümü, 2010a, 40.

19. yüzyıl minarelerinin petekten külaha geçiş kısmında, girland, dişli friz gibi çeşitli Batılı motiflerin kullanıldığı bir süsleme kuşağı yer almaktadır.

Külâh: Alemlerle birlikte minarenin çatısını oluşturmaktadır. Selçuklulardan 15. yüzyıla kadar minare külâhlarının, petek kısmını örten küçük bir kubbe şeklinde olduğu düşünülmektedir. Bu külâhlar zamanla deprem, yangın gibi doğal afetlerle zarar gördüğünden yenilenmiştir. Bu sebeple Selçuklu külâhlarının, orijinal şekli ile ilgili net bir şey söylenememektedir⁸⁰. Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde ise genel özellik olarak konik ya da piramidal formlu olan ahşap külâhların, üzeri kurşun malzemeyle örtülüdür. Batılılaşma Dönemi'nde bu ahşap konik ve piramidal formlu külâhlar daha ince ve uzun olmak üzere uygulanmaya devam edilirken, çeşitli formlardaki taş külâhlar bu dönem minarelerinin karakteristik özelliğini oluşturmaktadır (Şek. 6).

Şek. 6. 19. Yüzyıl Minarelerinin Külâh Formları

19. yüzyıl minare külâhlarının bazıları, önceki dönemlerde gördüğümüz üzere konik ya da piramidal formda, ahşap konstrüksiyonlu ve üzerinin kurşun malzemeyle örtülü olma özelliklerini sürdürmektedir. Dolmabahçe Cami'sinin minare külâhı bunun bir örneğidir. Bu dönem minarelerinde, farklı külâh formları dikkat çeker. Sadabad Camisi ve Küçük Mecidiye Camisi'nin metal malzemeli külâhları adeta alem ile bütünleş-

80 Çetintaş, 1942, 63; Ayverdi, 1953, 237.

miş bir görünüme sahiptir. Sadabad Camisi'nin minare külahı, antik bir vazoyu andıran yüzeyi yivli, armudi bir form ile yükselmekte ve daha küçük boyutlu yarım küre şekilli bir tepelikle sonlanmaktadır. Alem kaidesi bu yarım küre üzerine oturmaktadır. Küçük Mecidiye Camisi'nin minare külahı ise benzer şekilde armudi bir form üzerinde boğumlu bileziklerle devam etmekte ve yarısı yivli olan bir küp ile sonlanmaktadır. Yıldız Hamidiye Camisi'nin konik forma benzer, oldukça kısa tutulmuş minare külahı kurşun kaplıdır.

19. yüzyıl minarelerinin tipik özelliği ise taş külahlı olmasıdır. Bugün karşımıza çıkan 18. yüzyıl ya da daha önceki yüzyıllara tarihlenen yapıların taş külahlı minareleri, muhtemelen 19. yüzyılda yenilenerek bu şekli almış olmalıdır. Dönemin taş külahları çeşitli formlara sahiptir.

Ortaköy Camisi ve Cihangir Camisi minarelerinin taş külahları, peteğin üzerinde basık bir kubbe ve bunun üzerinde yukarı doğru incelenerek uzayan bir tepelikten oluşmaktadır. Tepelik olarak nitelendirdiğimiz bölüm, yüzeyi düz veya yivli olan silindirik şekiller, sivri köşeli çokgen şekiller, armut formunda bilezikler ve kürevi formlardan oluşan çeşitli plastik öğeler şeklindedir.

Örneklerini; Asariye Camisi, Pertevniyal Valide Sultan Camisi, Ertuğrul Tekke Camisi minarelerinin taş külahlarında gördüğümüz, kavuğa benzeyen başlık formundaki külahlar, 19. yüzyıl minarelerinde karşımıza çıkan bir diğer külah formudur.

Alem: Minarenin en zarif süs öğesi olan alem aynı zamanda işlevsel bir mimari unsurdur. Alem, ahşap külahlarda kurşun kaplamanın tepede birleştiği noktada oluşan açıklığı kapatır. Alemler; kaide, gövde ve tepelik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Taş veya madenden olan alemlerin, maden olanları çoğunlukla pirinç ya da bakırdır⁸¹.

Form olarak çeşitli sanat akımlarının etkisi altında kalan alemler dönemine göre; Klasik, Barok ya da Ampir gibi çeşitli üsluplarının genel özelliklerini yansıtmaktadır⁸².

Batılılaşma Dönemi minarelerinde alem gövdesini oluşturan küp, bilezik, armut sayıları artmış ve formlarında değişiklikler olmuştur. Alem tepelikleri; hilal, lale, palmet, ay yıldız, ay güneş, hokka-kalem gibi oldukça farklı formlarda karşımıza çıkar⁸³. 19. yüzyıl İstanbul minarelerinin alemleri çoğunlukla hilal şeklindedir. Dolmabahçe Camisi'nin minare aleminin tepeliği, 19. yüzyıl minarelerinde hilal ile yıldızın birlikte kullanıldığı tek örnektir. Ortaköy Camisi ve Altunizade Camisi minare alemleri ise boynuz şeklindeki tepeliğiyle dikkat çekicidir.

Malzeme Özellikleri

Anadolu Selçuklu mimarisinde ana malzeme taş olmakla birlikte, minarelerde sıklıkla tuğla malzeme kullanılmıştır⁸⁴. Bu dönem minareleri genelde kaideden itibaren

81 Alem ile ilgili detaylı bilgi için bk. Arseven, 1955, 727-730; Önge, 1979, 814-838; Ödekan, 1997, 60; F. Uluengin, B. Uluengin ve M. B. Uluengin, 2001, 28-39.

82 F. Uluengin, B. Uluengin ve M. B. Uluengin, 2001, 29.

83 Kuşüzümü, 2010a, 41.

84 Anadolu Selçuklu minarelerinde tuğla kullanımıyla ilgili detaylı bilgi için bk: Bakırer, 2006, 337-362

tümüyle tuğla malzemeli olup bazı örneklerde kaidenin taş; pabuç ve gövdenin ise tuğla malzemeli ya da kaide ve pabucun taş; gövdenin tuğla malzemeli olduğu örneklere de rastlanabilmektedir⁸⁵. Osmanlı mimarisinin erken döneminde ise tuğla, daha çok taşla bir arada olmak üzere minare kaidelerinde kullanılmıştır. Bu tip kaidelere özellikle Bursa ve çevresinde rastlanmaktadır⁸⁶. Bunun yanı sıra, Osmanlı minarelerinin ana karakterini taş malzeme oluşturmaktadır.

Batılılaşma dönemi minarelerinin malzeme özelliklerine baktığımızda genelde cephe, iç duvar, çekirdek ve basamakta kullanılan inşa malzemesinin düzgün kesme taş olduğu görülmektedir. Külah ve şerefe korkuluklarında da düzgün kesme kullanımı yaygındır. Kaba yonu taş, daha çok kaide ve minarenin iç duvar örgüsünde kullanılmıştır. Bu dönem tuğlanın kullanımı oldukça sınırlıdır. İncelenen örneklerde tuğlanın, sadece Küçük Mecidiye Camisi'nin kaidesinde taşla dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir.

19. yüzyıl İstanbul minareleri içerisinde, tamamı ahşap malzemeyle inşa edilen tek örnek Üryanizade Camisi'nin minaresidir. Bu örnek dışında ahşabın minarelerdeki en yaygın kullanımı külahlarda karşımıza çıkmaktadır.

Minarelerde taş, tuğla ve ahşabın yanı sıra malzeme olarak demir, kurşun, bakır ve pirinç malzeme kullanımı söz konusudur. Bunlardan demir, minareye giriş ve şerefeye çıkışı sağlayan kapı kanatlarında, şerefe korkuluklarında ve basamak inşasındaki kenet ve zıvanalarda⁸⁷; kurşun ise kenet ve zıvanaların yerleştirildiği deliklerin kapatılmasında eritilmiş olarak kullanılmıştır. Kurşunun minarelerdeki bir başka yaygın kullanımı ise külahlarda görülmektedir. Ahşap külahlar, dış etkilerden koruma amacıyla kurşun malzeme ile kaplanmaktadır. Bakır ve pirinç malzemenin kullanımı ise alemlerde karşımıza çıkar.

Süsleme Özellikleri

Minarelerde süsleme özellikleri, malzeme kullanımı ile sıkı ilişki içerisinde- dir. 13. yüzyıl tuğla minarelerinin süsleme özelliklerini, düz ya da farklı örgü çeşitleri oluşturur. Bu yüzyıldan itibaren tuğla kullanımına paralel olarak çini malzeme kullanımı da artmış; tuğla ve çini malzemenin boyut, renk ve kaydırmalı kullanımına dayanan bir süsleme düzeni ortaya çıkmıştır⁸⁸. Minare gövdeleri bazen ortaları süsleme şeritleriyle bölünmüş, bazen ise süslü kalın yivlerle düşey dilimlere ayrılmıştır. Gövdede yer alan kitabe kuşağı Selçuklu minarelerinin karakteristik bir özelliği olmuştur⁸⁹.

85 Bakırer, 1981, 34-35; Uysal, 1994, 2351; Ülgen, 1995, 5.

86 Uysal, 1994, 2358-2359.

87 Merdiven basamaklarındaki taş bloklar yatayda kenetlerle, dikeyde zıvanalarla bağlanır. Detaylı bilgi için bk. Kuşüzümü, 2010b, 62.

88 Bakırer, 1981, 35. Anadolu Selçuklu minarelerinde, seramiğin (bacini) süsleme unsuru olarak kullanıldığı farklı örneklerle de karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte bacini süsleme, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle sınırlı olmak üzere, 18. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı dönemi minarelerinde de kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Orhanlı, 2018; Polat, 2021, 1117-1145.

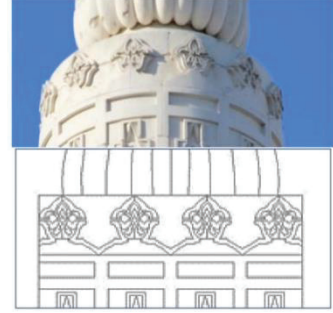
89 Ülgen, 1995, 5.

14.-15. yüzyıl Beylikler Devri minarelerinde genel olarak çini dekor sadeleşmiş ve çinili minare örnekleri azalmıştır. Osmanlı Dönemi'nde daha çok taş malzeme kullanımının ön plana çıkmasıyla, çini nadiren şerefe altında ve gövdede bir sıra süsleme kuşağı şeklinde yer alır⁹⁰. Klasik Dönem minareleri süsleme özellikleri açısından daha sadedir⁹¹.

Batılılaşma dönemi minareleri dönemin mimari anlayışına paralel olarak, Batılı etkilerle şekillenen yoğun süslemeleriyle dikkat çekmektedir. 18. yüzyıldan itibaren minarelerin süsleme kompozisyonunu; palmet ya da akant yapraklarından oluşan stilize bitkisel süslemeler; taç yapraklı papatya benzeri çiçek, gül, karanfil gibi daha natüralist bitkisel süslemeler ve çokgen, yıldız gibi geometrik süslemeler oluşturmaktadır. 19. yüzyıl minarelerinde bu süslemelerin yanı sıra; silmelerin oluşturduğu panolar, girland, sütunce, volüt, dişli süsleme frizi, inci dizisi, yumurta ve ok ucu gibi motiflerin kullanımı yaygındır. Bu dönem minarelerinde kullanılan motifler; Barok, Rokoko ve Ampir üslubu bir arada barındıran eklektik bir anlayışın etkisini yansıtmaktadır.

Palmet motifi; Selçuklu bitkisel süslemesinin temel unsurlarından biridir. Daha az tercih edilmiş olmakla birlikte Osmanlı döneminde de kullanılmıştır⁹². 19. yüzyılda nadiren karşımıza çıkan bu motif daha çok minare süslemelerinin yoğunlaştığı, petekten külaha geçiş kısmında, şerefe altlığında ve şerefe korkuluklarında görülmektedir. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin minarelerinde peteğin külah ile birleştiği üst kısımda, palmet motifinin tekrarından oluşan bir sıra süsleme kuşağı yer almaktadır (**Şek. 7**). Yıldız Hamidiye Camisi minaresinin ise mukarnas benzeri sarkıtlı şerefe altlığı, ters palmetlerin oluşturduğu bir süsleme kuşağı ile çevrelenmektedir.

19. yüzyıl minarelerinde gördüğümüz bir başka süsleme motifi, akant yapraklarıdır. Akant yaprağının, Osmanlı mimarisindeki en yoğun kullanımını Batılılaşma Dönemi'nde görmekteyiz. Bu dönemde Barok ve Rokoko üslubuna bağlı olarak gelişen akant yaprağı motifi, yanlara doğru genişleyen ve dışa taşkın karakterdedir. Akant yaprakları içbükey ve dışbükey formda ya da üzeri yivli kabuksu yapraklar şeklinde olabilmektedir⁹³. Bu süsleme unsuru daha çok şerefe altlığında kullanılmış olmakla birlikte, pabuç, külah ve alemin akant yaprağı ile süslediği örnekler de mevcuttur (**Şek. 8**). Hırka-i Şerif Camisi, Dolmabahçe Camisi, Hasan Paşa Camisi, Altunizade Camisi minarelerinin şerefe altlığında akant yapraklı süslemeler yer almaktadır. Ertuğrul Tekke Camisi ve Emirgan Camisi minarelerinde şerefe altlığındaki volütlü konsollar, akant yaprağı şeklindedir. Bu

Şek. 7. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin Minare Peteğindeki Palmet Süslemesi

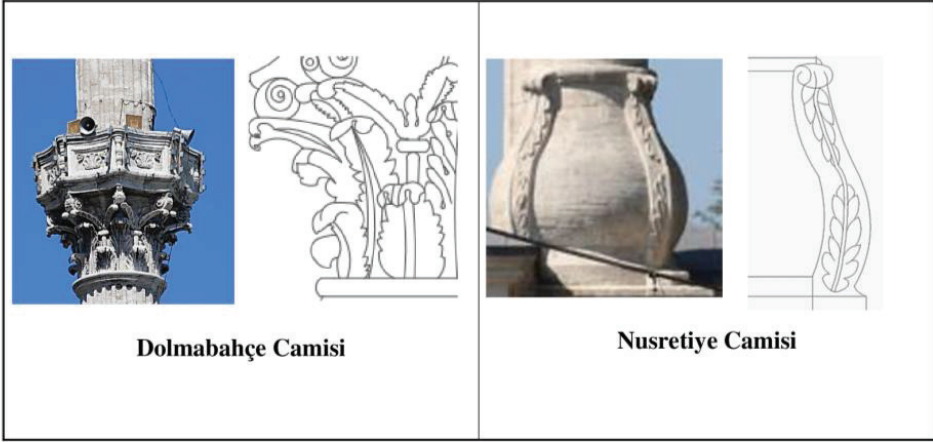
90 Öney, 1976, 10; Öney, 1989, 37.

91 Aslanapa, 2004, 212.

92 Ünal, 1982, 95.

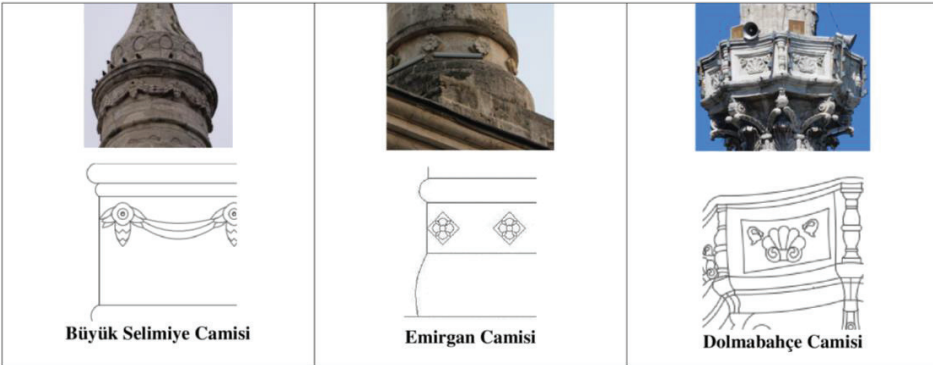
93 Sevinçtav Kanlıçay, 2010, 37-38.

motifin şerefe dışındaki kullanımını; Nusretiye Camisi ve Büyük Selimiye Camisi minare pabuçlarında, Hırka-i Şerif Camisi ve Dolmabahçe Camisi minarelerinin ise alemlerinde görmekteyiz.

Şek. 8. Minare Süslemelerinde Akant Motifinin Kullanımı

Daha natüralist bir üslupla işlenmiş, papatya benzeri taç yapraklı çiçek motiflerinin bazı örneklerini; Büyük Selimiye Camisi'nin kuzeybatı minaresinde, petekten külah geçiş kısmındaki girland kuşağında ve Emirgan Camisi minaresinin silmeli pabucunun hemen üzerinde yer alan süsleme kuşağında görebilmekteyiz. Yine Büyük Selimiye Camisi'nin kuzeydoğu minaresinin petekten külah geçiş kısmında, bir başka süsleme unsuru olan gül motifi dikkat çekmektedir. Dolmabahçe Camisi'nde minarenin şerefe korkuluğunda yer alan her bir panosunda, merkezde istiridye kabuğuna benzer stilize bir yaprak motifi, iki yanda ise karşılıklı yerleştirilmiş karanfil motifi yer almaktadır (Şek. 9).

Şek. 9. Minare Süslemelerinde Kullanılan Natüralist Çiçek Motifi Örnekleri

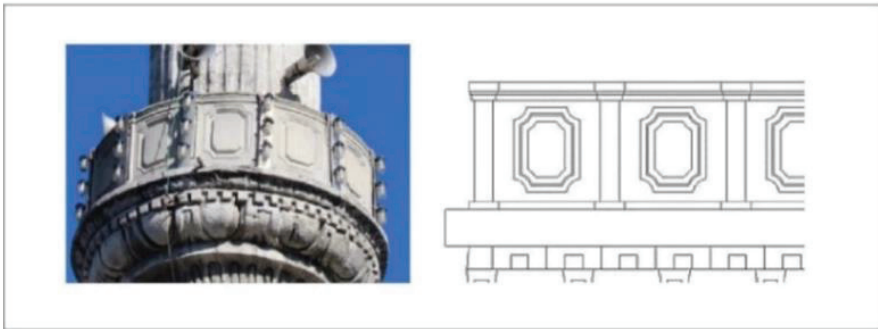
19. yüzyıl minarelerinin süsleme programını oluşturan bir diğer unsur geometrik süslemelerdir. Bu dönem minarelerinde geometrik motifler, çoğunlukla şerefe korkuluklarında kullanılmıştır. Sınırlı örnekte, gövde ve petekte yer alan süsleme kuşaklarında geometrik motifler karşımıza çıkmaktadır. Minarelerde sık kullanılan geometrik süslemeler; çokgenler, iç içe geçen ya da birbirini takip eden hatlar ve yıldız motifleridir. Yıldız motifi, bazen korkuluk panosunun ortasında tek başına kullanılmakla birlikte, çoğunlukla merkezde bir yıldız etrafına ise dairesel ya da çokgen bir kompozisyon şeklindedir. Yıldız motifinin minare gövdesinde kullanıldığı tek örnek Altunizade Camisi'nin minaresidir (Şek. 10).

Şek. 10. Yıldız Motifinin Minarelerde Kullanımı

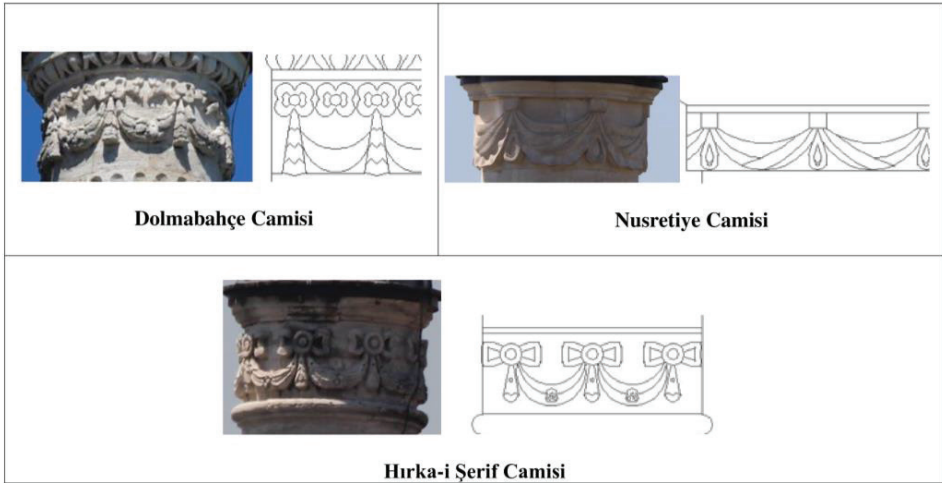
Bu dönem minarelerinde; silmelerin oluşturduğu panolar, girland, sütunce, volüt, dişli süsleme frizi, inci dizisi, yumurta ve ok ucu gibi motifler yaygın kullanılan diğer süsleme öğelerindedir.

Yatay ya da dikey dikdörtgenler şeklinde düzenlenen panolar, daha çok korkuluk süslemelerinde karşımıza çıkar. Hamidiye Camisi (Büyükada Camisi) ve Galip Paşa Camisi minarelerinin şerefe korkulukları, dikdörtgen panolarla düzenlenmiştir. Bu panolar kimi zaman Teşvikiye Camisi minaresinin şerefe korkuluğunda olduğu gibi, köşelerde "C" kıvrımlarıyla sonlanır (Şek. 11).

Şek. 11. Teşvikiye Camisi Minare Şerefesi Korkuluğunda Yer Alan Panolar

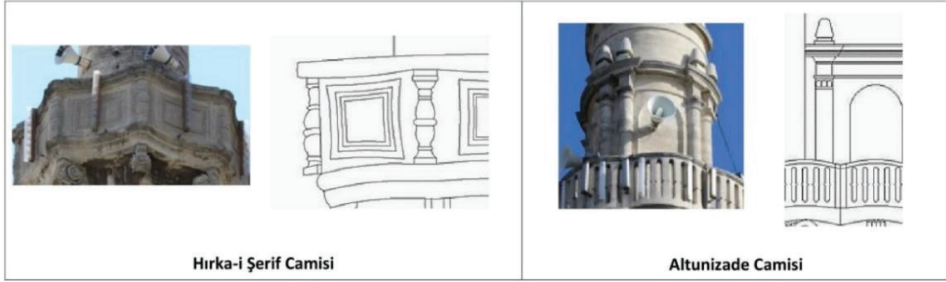
Minarelerin süsleme kompozisyonunu oluşturan bir başka öge girland süslemesidir. Antik Yunan ve Roma’da, Rönesans ve Barok dönemde, 19. yüzyıl Avrupa eklektik üslubunda sıklıkla kullanılan bu motif, Türk mimarisinin süsleme programına Batılılaşma Dönemi’nde girmiş ve özellikle Türk Ampir üslubunun etkisindeki örneklerde yaygın olarak kullanılmıştır⁹⁴. İncelenen örneklerde çoğunlukla kumaş görünümünde olan girland süslemesi, kenarlarından kurdele veya benzeri bir süsleme unsuru ile tutturulmuştur. Büyük Selimiye Camisi, Emirgan Camisi, Asariye Camisi, Hırka-i Şerif Camisi ve Dolmabahçe Camisi’nin minarelerinde petekten külaha geçiş kısımlarında; Nusretiye Camisi minaresinin ise petekten külaha geçiş ve gövdeden şerefeye geçiş kısımlarında girland süslemeleri bulunmaktadır (**Şek. 12**).

Şek. 12. Minare Peteğinden Külaha Geçiş Kısımında Yer Alan Girland Süslemesi Örnekleri

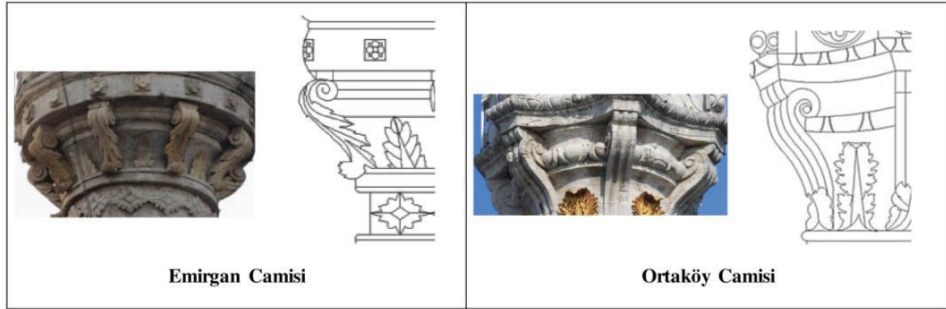
Türk mimarisinde daha çok mihrap ve taçkapı köşelerinde kullanılan sütunceler, minarelerde genellikle şerife korkuluklarında karşımıza çıkar. Mimari bir eleman olan sütunceler, minarelerde bir süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Hırka-i Şerif Camisi ve Yıldız Hamidiye Camisi minarelerinin şerife korkuluklarında, korkuluk panoları sütuncelerle birbirinden ayrılır. Sütunce kullanımının farklı bir uygulaması, Altunizade Camisi’nin minare peteğinde karşımıza çıkar (**Şek. 13**). İki bölüme ayrılan petek bölümünün alt kısmı, çifte sütuncelerle düzenlenmiştir. Bu sütunceler yuvarlak kemerli nişlerle dönüşümlü yerleştirilerek peteği çevrelemektedir. Hamidiye Camisi (Büyükada Camisi) minaresinde ise gövdenin dört yönünde kare kesitli sütunceler yer almaktadır. Bu iki örnek sütuncelerin gövde ve petekte bir süsleme unsuru olarak kullanıldığı nadir örneklerdendir.

94 Sözen ve Tanyeli, 2011, 117

Şek. 13. Minarelerde Sütunce Kullanımı

Volüt; İyon sütun başlıklarının iki yanında yer alan spiral biçimli kıvrımlardır⁹⁵. Volütler, Batılılaşma Dönemi Osmanlı mimarisinde, özellikle Rokoko üslubunun kıvrımlı hatlardan oluşan kompozisyonları içinde sıklıkla kullanılmıştır. İncelenen minarelerden; Emirgan Camisi, Hırka-i Şerif Camisi, Dolmabahçe Camisi, Ortaköy Camisi, Altunizade Camisi, Ertuğrul Tekke Camisi minarelerinin şerefe altlığı volütlü konsollarla düzenlenmiştir (Şek. 14). Bunun dışında volütler, iki örnekte minare pabucunda karşımıza çıkmaktadır. Büyük Selimiye Camisi ve Nusretiye Camisi minare pabuçlarının yüzeyini süsleyen silmeler volüt şeklinde sonlanmaktadır.

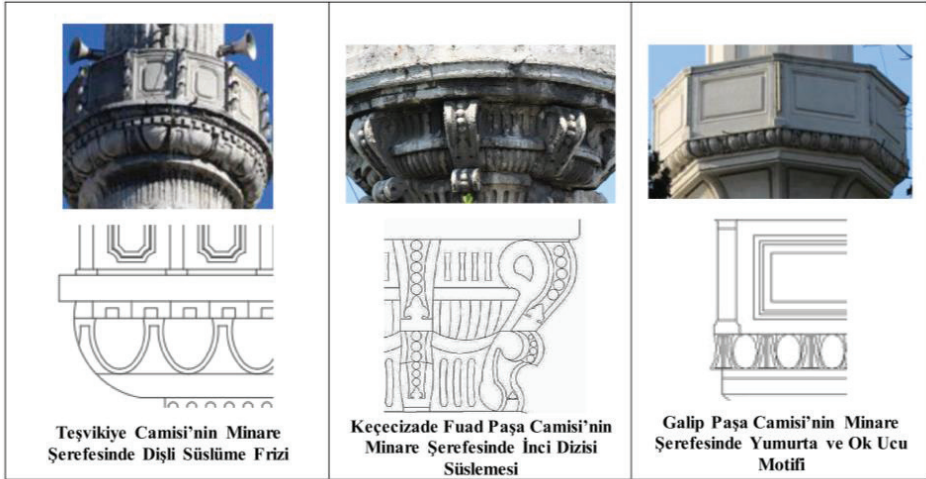
Şek. 14. Minare Şerefe Altlığında Volüt Kullanımı

19. yüzyıl minare süslemelerinde; dişli friz, inci dizisi, yumurta ve ok ucu motifi gibi kökeni Antik Dönem ve Roma mimarlığına dayanan çeşitli motiflerin kullanımına da rastlanmaktadır⁹⁶ (Şek. 15). Dişli friz, minarelerin gövdeden şerefeye geçiş ve petekten külaha geçiş kısımlarında, tek sıra süsleme kuşağı şeklinde nadiren kullanılmıştır. Teşvikiye Camisi minaresinin şerefe altlığında, dişli süsleme frizinin bir örneği yer

95 Sevinçtav Kanlıçay, 2010, 63.

96 Antik kökenli süsleme unsurlarının cami mimarisinde kullanımına ilişkin bilgi için bk. Kuyulu Ersoy, 2019.

almaktadır. İnci dizisinin kullanımı ise Keçecizade Fuad Paşa Camisi minaresinin şerefe altlığındaki konsollarda ve Büyük Selimiye Camisi minarelerinin başlığa benzer külahının alt ve üst kısımlarında karşımıza çıkar. Yumurta ve ok ucu motifi ise çoğunlukla minare külahının üzerine oturtulduğu petek silmesinde ve şerefe tabanı silmesinde kullanılmıştır. Küçük Mecidiye Camisi, Dolmabahçe Camisi, Teşvikiye Camisi, Sadabad Camisi, Hacı Küçük Camisi, Cihangir Camisi minarelerinde külahın üzerine oturduğu dışa taşkın petek silmesi; yumurta ve ok ucu motifi ile süslüdür. Teşvikiye Camisi ve Galip Paşa Camisi minarelerinin silmeli şerefe tabanı yine yumurta ve ok ucu motifi ile düzenlenmiştir. Ortaköy Camisi minarelerinde şerefe altlığındaki volütlü konsolların arası, yumurta ve ok ucu motifli bir silmeyle hareketlendirilmiştir. Minarelerin şerefe tabanlığında yer alan dışa taşkın silmeli bölüm de aynı motifle düzenlenmiştir. Ertuğrul Tekke Camisi minaresinin ise kavuğa benzeyen başlık şeklindeki külahının üzeri yumurta ve ok ucu motifi ile süslüdür.

Şek. 15. Minarelerde Kullanılan Antik Kökenli Süsleme Motifleri

Sonuç

19. yüzyıl İstanbul minarelerinin genel özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, 22 cami ele alınmıştır⁹⁷. Birçoğu selatin camisi olan bu yapılar, Klasik Osmanlı Dönemi'nin şehrin tepe noktalarına konumlanan camilerinin aksine, denize yakın konumlarıyla dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl camileri, gökyüzüne yükselen ince ve uzun minareleriyle, İstanbul'un kıyı silüetinin önemli birer simgesi olmuşlardır.

Çalışma kapsamında minareler konum, form, malzeme ve süsleme özellikleri

97 Bu camilerin inşası, Sultan III. Selim (1789-1807), II. Mahmud (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861), Abdülaziz (1861-1876) ve II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerinde gerçekleşmiştir.

açısından değerlendirilmeden önce; inşa tarihi ve özgünlük durumlarının tespiti için eski fotoğraf ve arşiv belgelerine değinilmiştir. Bu bilgi ve belgelerden, çeşitli sebeplere bağlı olarak zarar gören minarelerin; bazen özgün haline sadık kalınarak bazen ise yeni bir tarzda çeşitli onarımlar geçirdiği görülmektedir.

19. yüzyıl İstanbul minarelerinin, önceki dönemlerden farklı yönlerinden biri yapıyla ilişkisi ve konumu açısından, minarelerin hünkar kasrıyla bir bütünlük içerisinde olmalarıdır. Pabuç, şerefe ve külah bölümleri daha ilk bakışta 19. yüzyıla atfedilebilecek özelliklere sahiptir. Minare alemleri, alem gövdesini oluşturan küp, bilezik ve armutların artan sayısı ve değişen formlarıyla dikkat çeker.

Zengin bir süsleme repertuarına sahip olan, 19. yüzyıl minareleri; Barok, Rokoko, Ampir ve Oryantalizm gibi çeşitli akımların etkisiyle şekillenmiştir. 19. yüzyıl minarelerinde, Osmanlı mimarisinin geleneksel anlayışla harmanlanan bu Batılı üsluplar, daha çok eklettik bir tutum içerisinde bir arada görülmektedir. Batılı üslupların dini mimaride yoğun bir şekilde kullanımı, yabancı mimarların bu dönemdeki imar faaliyetlerindeki etkin rolüyle de ilişkilidir. 19. yüzyıl camilerinin mimarlarına ilişkin yapılan çeşitli araştırmalarda; Nusretiye Camisi⁹⁸, Küçük Mecidiye Camisi⁹⁹, Hırka-i Şerif Camisi¹⁰⁰, Dolmabahçe Camisi¹⁰¹, Ortaköy Camisi¹⁰², Sadabad Camisi¹⁰³, Pertevniyal Valide Sultan Camisi¹⁰⁴, Yıldız Hamidiye Camisi¹⁰⁵, Cihangir Camisi¹⁰⁶ ve Teşvikiye Camisi'nin¹⁰⁷

98 Nusretiye Camisi'nin mimarı olarak Krikor Amira Balyan'ın adı geçmektedir. Bk. Eyice 1963, 67; Tuğlacı 1981, 29; Kuban 2007, 631.

99 Eyice ve S. Batur'a göre yapının mimarı Garabet Amira Balyan'dır. Bk. Eyice 1963, 72; S. Batur 1994a, 314. Tuğlacı ise yapının mimarının Nigoğos Balyan olduğunu belirtmektedir. Bk. Tuğlacı 1981, 196.

100 Kuban, yapının mimarının Garabet Amira Balyan olduğunu söylemektedir. Bk. Kuban 2007, 638.

101 Arseven, Tuğlacı ve Aslanapa yapının mimarından Nigoğos Balyan olarak bahsetmektedir. Bk. Arseven 1955, 421; Tuğlacı 1981, 62; Aslanapa 2004, 529. Öz ise yapının mimarının Sarkis Balyan olduğunu söylemektedir. Bk. Öz 1965, 20.

102 A. Batur ve Tuğlacı yapının mimarının Nigoğos Balyan olduğunu söylemektedir. Bk. A. Batur 1994a, 143; Tuğlacı 1981, 198. Eyice ise caminin mimarının Garabet Balyan olduğunu söylemektedir. Bk. Eyice 1963, 68..

103 Tuğlacı yapının mimarının Sarkis Balyan olduğunu söylemektedir. Bk. Tuğlacı 1981, 261. S. Batur ise yapının inşasında Sarkis Balyan'ın Agop Balyan ile birlikte yer aldığını belirtmektedir. Bk. S. Batur 1994c, 386.

104 Tuğlacı ve A. Batur'a göre yapının mimarı Sarkis ve Agop Balyan'dır. Tuğlacı 1981, 233; A. Batur 1994, 360. Bazı kaynaklarda caminin tasarımında Montani'nin de Balyanlarla birlikte çalışmış olabileceği belirtilmektedir. Yazıcı 2002, 89.

105 Tuğlacı, caminin mimarının Sarkis Balyan olduğunu ayrıca yapının inşasında Dikran Kalfa adında bir mimarın da çalıştığını söylemektedir. Bk. Tuğlacı 1981, 268.

106 Yapının mimarının Sarkis Balyan olduğu düşünülmektedir. Bk. Öz 1965, 16.

107 Abdülmecid zamanında yeniden inşa edilmiş olan günümüzdeki yapının mimarı Garabet Balyan ve oğlu Nigoğos Balyan'dır. Bk. Tuğlacı 1981, 168.

mimarları olarak Balyan ailesi üyelerinin isimleri geçmektedir. Bununla birlikte, yapıların mimarlarına ilişkin pek çok farklı görüş de vardır. Bu görüşlere göre; Hırka-i Şerif Camisi'nin mimarı, dönemin Ebniye Müdürü Seyyid Abdülhalim Efendi'dir¹⁰⁸. Ortaköy Camisi'nin inşasında ise mimar Garabet Kalfa, İstefan Kalfa ve Artin Kalfa'nın rol oynadığı belirtilmektedir¹⁰⁹. Buna ek olarak caminin proje çizimlerinde Osmanlı'nın son Hassa Başmimarı Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi'nin bulunduğu söylenmektedir¹¹⁰. Pertevniyal Valide Sultan Camisi'nin inşasına ilişkin farklı bir düşünceye göre yapının mimarı İtalyan mimar Montani'dir¹¹¹. Yıldız Hamidiye Camisi'nin mimarının ise Nikolaki Kalfa olduğu yönünde görüşler vardır¹¹².

Sonuç olarak; 19. yüzyıl Osmanlı devletinin siyasi olarak zayıfladığı bir dönem olmasına rağmen imar faaliyetleri padişahların bir güç sembolü haline dönüşerek devam etmiştir. Bu yüzyılda padişah ve ailesi tarafından inşa edilen camilerin; yer seçiminden, planına, cephe biçimlenişinden süsleme öğelerine kadar önceki dönemlerden farklılaştığı dikkat çeker. 19. yüzyıl minarelerinin genel özelliklerini değerlendirmeyi amaçladığımız çalışmada, minarelerin bu yüzyıla dair karakteristik özellikler taşıdığı ve dönemin mimari üslubuna paralel olarak yeni bir anlayışla inşa edildiği görülmektedir. Bu özelliklerin tespitinin, zaman içerisinde onarım geçirerek ya da yeniden inşa edilerek orijinalliyetini kaybeden minarelerin tarihlendirilmesine ve özgün yapısının anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

---

108 Bk. Can-Şahin 2015, 26.

109 Bk. Çelik 2000, 33.

110 Bk. Tunç 2016, 101.

111 Bk. Öz 1962, 149.

112 Bk. Can 2014, 59.

KAYNAKLAR

- Akkaya, C. (2016), *Arşiv Belgeleri Işığında Teşvikiye Camisi'nin Oluşum ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Arlı, H. (1994), "Cihangir Camii", *DBİA*, 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 431- 433.
- Arseven, C. E. (1955), *Türk Sanatı Tarihi: Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları*, İstanbul: MEB Basımevi.
- Aslanapa, O. (2004), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ayvansarayı H. H. (1987), *Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l Cevami)*, 2, İ. Terzi (Haz.), İstanbul: Tercüman Yayınevi.
- Ayverdi, E. H. (1953), *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Ayverdi, E. H. (1989), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1581)*, 3, İstanbul.
- Bakırer, Ö. (1981), *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Türk Mimarisinde Tuğla Kullanımı I*, Ankara.
- Bakırer, Ö. (2006), "Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum Şekil Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, 9, Ankara, 337- 366.
- Başar, M. E. (1997), *XII. XIII. Yüzyıl Anadolu Minareleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Batur, A. (1994), "Valide Camii", *DBİA*, 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 360-362.
- Batur, A. (1994a), "Ortaköy Camii", *DBİA*, 6, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 143- 144.
- Batur, S. (1970), "XIX. Yüzyılda Son Cemaat Yeri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 2, İstanbul, 97-11.
- Batur, S. (1994a), "Mecidiye Camii", *DBİA*, 5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 314-316.
- Batur, S. (1994b), "Yıldız Camii", *DBİA*, 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 514-515.
- Batur, S. (1994c), "Sadabad Camii", *DBİA*, 6, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 386- 388.

- Can, S. (2014), “Yıldız Hamidiye Camii'nin İnşası ve Mimarına İlişkin Yeni Bilgiler”, Nurhan Atasoy'a Armağan, İstanbul: Lale Yayıncılık, 59-65.
- Can, S. ve Şahin P. (2015), “Arşiv Belgeleri Işığında Hırka-i Şerif Camii'nin 1847 Sonrası İnşa Süreci”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 34, Erzurum, 18-45.
- Cezar, M. (1963), “Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri 1*, İstanbul, 327-414.
- Çelik, G. (2000), *İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetintaş, S. (1942),” Minarelerimiz”, *Güzel Sanatlar Mecmuası*, 4, İstanbul, 57–74.
- Demirsar, B. (1994), “Emirgan Camii”, *DBİA*, 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 169-170.
- Deniz, Ş. (2017), “Tarihsel Süreç içinde Çırağan Mecidiye Camisi”, *Çırağan/ Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 52-73.
- Doğan, S. (1997), “Hasan Paşa Camii”, *İA*, 16, Ankara: TDV, 343-344.
- Eminönü Camileri* (1987), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, E. G. (1994), “Üryanizade Mescidi”, *DBİA*, 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 342-343.
- Ersöz, Ö. K. (2013), *Büyükada Hamidiye Camii*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Eyice, S. (1953), “İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 10, 247-268.
- Eyice, S. (1963), “İstanbul Minareleri”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri 1*, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, 31- 132.
- Eyice, S. (1979), “ Anadolu'da Türk Minareleri”, *İA*, 8, İstanbul: MEB, 329-335.
- Eyice, S. (1993), “Çağlayan Camii”, *İA*, 8, Ankara: TDV, 178-179.
- Köse, F. (2012), “Arşiv Belgelerine Göre Nuruosmaniye Cami İnşası- Tamirleri ve Onarımları”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 5, İstanbul, 26-41.
- Kuban, D. (1954), *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul.

- Kuban, D. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayın.
- Kuşüzümü, K. H. (2010a), *İstanbul Minarelerinin Geleneksel Yapım Teknikleri ve Günümüzdeki Restorasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Anabilim Dalı, Koruma-Yenileme ve Restorasyon Bilim Dalı, İstanbul.
- Kuşüzümü, K. H. (2010b), “Yapım Teknikleri Açısından İstanbul Minareleri”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 1, İstanbul, 56-66.
- Kuyulu, İ. (1992), “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyum Bildirileri*, İzmir, 47-62.
- Kuyulu Ersoy, İ. (2009), “İzmir Camilerinde Antik Kökenli Süsleme Unsurları”, *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, İstanbul: Ege Yayınları, 281-297.
- Nar, N. (2001), *İstanbul Camilerinde Hünkar Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Cami Hünkar Kasrı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Orhanlı, O. (2018), *Anadolu Türk Mimarisinde Bezeme Unsuru Olarak Seramik Kullanımı*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ödekan, A. (1988), “Minareler (Biçimsel Analiz)”, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 1, İstanbul, 525-529.
- Ödekan, A. (1997), “Alem” maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul: YEM Yayınevi, 60- 61.
- Öney, G. (1976), «Büyük Selçuklu Devri Minarelerinde Süsleme», *Kültür ve Sanat*, 4, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 6-11.
- Öney, G. (1989), *Beşiktaş Devri Sanatı (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önge, Y. (1979), “Anadolu’nun Bazı İslami Yapılarındaki Alemler Hakkında”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler III*, İstanbul, 814-838.
- Öz, T. (1962), *İstanbul Camileri*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öz, T. (1965), *İstanbul Camileri*, 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgür Yıldız, Ş. (2016), “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXV/1, 85-110.
- Polat, T. (2021), “Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde Bölgesel Bir Süsleme: Bacini

- (Şanlıurfa Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme)”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/2, 1117-1145.
- Sevinçtav Kanlıçay, S. (2010), *Barok-Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2011), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tanman, M. B. (1994), “Ertuğrul Tekkesi”, *DBİA*, 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 196-198.
- Tuğlacı, P. (1981), *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevi.
- Tunç, V. (2011), *Haliç Sadabad Camisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tunç, Z. (2016), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ortaköy Camii*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Uluengin, F., Uluengin, B., Uluengin, M. B. (2001), *Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Uysal, A. O. (1990), “Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler”, *DTCF Dergisi*, 33, 1-2, Ankara, 505-533.
- Uysal, A. O. (1994), “Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler”, *X. Türk Tarih Kongresi* Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler, IV., Ankara, 2349- 2367.
- Ülgen, A. (1995), “Osmanlı Dönemi Minarelerinde Form ve Dekorasyon”, *İlgi*, 80, 3-9.
- Ülgen, A. (1996), *Klasik Devir Minareleri: Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Ünal, R. H. (1982), *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ürekli, F. (2000), İstanbul’da 1894 Depremi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Verdön, İ ve Ersen, A. (2009), “Aksaray, Pertevniyal Valide Sultan Camii: Doğal Taş Cephelerin Konservasyon Projelerinin Hazırlanması ve Yapılan Uygulamalar.” *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S. 3, 3-21.

Yazıcı, N. (2002), Çok Yönlü Kişiliğiyle Pierre *Montani*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası), 3134-234994.

BOA. BEO. 3968-297570.

BOA. HH.d.. (Hazine-i Hassa Defterleri), 24449-11.

BOA. İ..DH.. (İrade Dâhiliye), 689-48077.

BOA, İ..EV.. (İrade Evkaf), 13-16.

BOA. İ..EV.. 27-4.

BOA, İ..EV.. 38-12

BOA, İ..EV.. 7-47.

BOA, İ..MVL. (İrade Meclis-i Vala), 522-23463

BOA. İ..ŞD.. (İrade Şura-yı Devlet) 99-5883

BOA. İ..ŞD. 67-3920.

BOA, İ..ŞD. 116-6968.

BOA, MVL. (Meclis-i Vala), 1031-28

BOA. ŞD. (Şura-yı Devlet), 189-4.

BOA. ŞD. 181-25.

BOA, ŞD. 189-55.

BOA. Y..MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat), 99-65.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 31, Sayı: 2, Ekim 2022 | *Volume: 31, Issue: 2, October 2022*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŞÇI, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizajpaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erisim\)](#) | [İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

